

Zlatko Dukić

Derviš Sušić "se vratio" u Tuzlu - ostade izgovorena riječ

Derviš Susić returned to Tuzla - the spoken word left

Abstrakt: Nad događajem i povodom događaja za pamćenje: najzad je, 4. aprila 2002. godine, Narodna i univerzitetska biblioteka u Tuzli dobila ime koje odavno čeka - ime Derviša Sušića.

Ključne riječi: Derviš Sušić, književnost.

Abstract: An event to remember: on 4th of April 2002 the National and University Library in Tuzla was named after Derviš Sušić at last - the name that had been waited for a long time.

Key words: Derviš Sušić, literature.

Ništa prirodnije, ništa logičnije i, naročito, ništa ljepše (ljudskije), od toga se nije moglo dogoditi: na dan kad se Tuzla s ponosom - a o okrugloj, desetoj godišnjici - sjetila 4. aprila 1992. godine i *sudbonosne* odluke tadašnje Skupštine opštine o *dizanju ustanka protiv dolazeće fašističke agresije i na ovaj dio Bosne i Hercegovine* (u prevodu: odlučeno je da se policiji na raspolaganje, sve s oružjem, stave svi Tuzlaci od petlje!), ovdašnjoj Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci dato je ime **Derviša Sušića**. Partizana, revolucionara, pisca, umjetnika, velikog čovjeka, stvaraoca koji je u Tuzli zaorao mnogo brazdu...

Čak i kad bi zazvučalo neskromno, potpisnik ovih redova se - baš na ovom mjestu - mora pohvaliti: prije otprilike tri godine, tada u svojstvu poslanika u Skupštini Tuzlanskog kantona, i formalno je, u obliku poslaničke inicijative, *naglas*

Zlatko Dukić
Derviš Sušić "se vratio" u Tuzlu - ostade
izgovorena riječ

Atif Kujundžić
Tisak u Gračanici tokom agresije
1992.-1995.

Nove knjige
Prof. dr. Galib Šljivo, Izlaz Bosne i
Hercegovine na Jadran; Prof. dr. Galib
Šljivo, Orašje 1863.-1994. godine; Šapat
provincije, Zajednički radovi; Sadik Šehić
Huseinov, Pisma i zapisi; Mevludin Spahić,
Samoće (pjesme); Seada Delić, Plavi san
(pjesme)

predložio ovo što se sada desilo; pa, stoga, hoće reći da se smatra bar malo zaslužnim, jer je i tada znao da je u pravu, a sada mu je to, eto, i potvrđeno...

Ovo je, međutim, samo jedna strana priče (povoda). Daleko od toga da se Derviš Sušić može vezati samo za Tuzlu. On se, doduše, napokon jeste *trajno vratio* u ovaj grad, ali – Sušić pripada ne samo Tuzli. Plus što mu, jedan kroz jedan, pripada pravo da bude *vraćen* na onu visoku policu pisaca u arsenalu ljudi koji su štrčali po dobrom u ovoj zemlji i u ovom narodu, na kojoj – s jedne strane – nije Bog zna kakva gužva, a – s druge strane – tu je mjesto samo onima koji nesebično daju i još nesebičnije **pripadaju svim ljudima**. Jer, drukčije nisu znali, nisu mogli i nisu htjeli.

E, kad je to već tako, kad smo već u prilici da smo dočekali *pravi povod* za to da se Derviša Sušića sjetimo i da se vratimo onome ko nam se *definitivno* vratio, pokušajmo razmrstiti neke od zamršenih detalja iz mjestimično kontroverznog, naročito poznog Sušićevog života. Koji, detalji, od njegove smrti u Tuzli, 1. septembra 1990. godine, sve do danas, prosto *ištu* da budu razmršeni.

Tim sam se naumom bavio, bez pretenzionosti, nošen samo iskrenim unutrašnjim odnosom prema onome što nam je Derviš Sušić ostavio *zapisano i napisano*, oktobra 2000. godine u Gradačcu.¹

Meša i Derviš

Bosna je teška i teretna zemlja i ovdje nije lako živjeti, ako je čovjek samo centimetar viši od prosjeka. Meni je slučaj dodao taj centimetar i osudio me na ispaštanje – zapisao je Meša Selimović, takode znameniti Tuzlak i još znamenitiji bosanskohercegovački pisac.

Citirao sam ga zato što mi se nameće pitanje: nije li ove riječi mogao zapisati, izgovoriti, pa i *prisvojiti*, još jedan znameniti maestro pisane riječi – Derviš Sušić?

Isti onaj, koji je, kao saborac i iskreni prijatelj Meše Selimovića, s njim mnogo toga dijelio. I dobrog i lošeg. Pa mu, tako, Derviš 14. marta 1970. godine piše pisamce, u kome ga moli da završi recenziju *Uhoda*, novog Sušićevog rukopisa, i da ga primi na razgovor o romanu.

Istog onog, čija će se sudbina plesti i zaplesti, u nekim detaljima slično Sušićevoj.

...Naravno, odgovor na ono gore pitanje je potvrđan. Mogao je one riječi, a možda i jeste, negdje i nekad, smisliti, a i napisati, i Derviš Sušić. Jer, i on je, osobito potkraj, na svojoj koži osjetio ono što nije zaslužio. Makar bilo i onih koji su mislili suprotno... Možda se samo Sušićeva uža porodica i mali krug biranih prijatelja mogu pohvaliti time da znaju kroz kakvu je unutrašnju, a i vanjsku dramu prolazio posljednjih godina života. Priznat, pa nedovoljno priznat, osporavan i etiketiran, razumijevan i nerazumijevan, Derviš Sušić je, najvjerojatnije, otplovio s ovog svijeta – kao *ranjenik*. U dušu ranjenik. S mnogim neostvarenim, a naročito, kažu mu bližnji, željom da posljednje dane proživi u Tuzli.

Dijelom, indirektno, uz surovo stvarnu režiju života, ta mu se želja ostvarila. Bolovao je na Gradini. I nije prebolio.

Jedanaest i po godina kasnije, vratio se u Tuzlu. Tamo gdje mu je oдавно bilo mjesto – kao skroman dug onih koji do Tuzle i tuzlanskog obraza drže, u Biblioteku.

Bez krivice kriv

Kompleksna ljudska i stvaralačka ličnost, **Vlaseničanin** po rođenju, **Tuzlak** po opredjeljenju, **Bosanac** po ubjedenju (a to je mnogo, mnogo više od samo geografije), Derviš Sušić je *kuburio* sa nekoliko ključnih *etapa* svog svestranog, a napose **idejnog, političkog i književnog** sazrijevanja.

Ni u jednoj od tih faza zrenja nije nailazio na glatku i bezrezervnu podršku i razumijevanje. Uvijek je bilo mušičavih. I cjepidlaka. I onih koji, ma koliko manje znali, umjeli i učinili od njega, nisu propuštali poganlukom *oplemenjene* prilike da mu se **na kosti navale**.

Najmanje je, naravno, Sušić tome kriv. Ako bi se poseglo za *subjektiviranjem*, odgovornost za to valja uredno uputiti na mnoge druge, personalno vrlo precizne adrese. Danas žive ili ne žive – svejedno... Ako se, pak, sve ovo hoće (a i mora se) *objektivizirati*, onda bi se – po cijenu rizika od koprcanja na *liniji manjeg otpora* – sve moglo podvesti pod k'o tuč teško **turbulentno vrijeme i kontroverze, antagonizme i stresove**, koji su obilježili i to vrijeme i sredinu, u kojoj je Derviš Sušić imao (ne)sreću da živi i stvara.

Iole pažljiviji pogled na Sušićevu stvaralačko-moralnu evoluciju, dopušta da se dokuči da su njegove rane dionice rada i stvaranja bile zapravo *jedino* pošteđene pomenute turbulencije. Za sve kasnije etape, to se ne može kazati. Iako su i rane faze bile obilježene obično dramatičnim društvenim i političkim stresovima, tek su one potonje u pravi pravcati *žrvanj* uzele Derviša Sušića.

Osobito se to da vidjeti u posljednjim godinama života i stvaranja. One su obilježile ne samo stanje i rad Derviša Sušića, već i vrijeme i prostor, za koje je bio

vezan. Najčudnije u svemu – posebno poslije polemika i neslaganja oko, recimo, **Taleta** i **Parergona**, jesu zbivanja u desetogodišnjem vremenu poslije Sušića.

U redu, tačno, bio je rat, ali – može li se on smatrati **univerzalnim alibijem** za sve propuste, pasjaluke i svinjarije? Može li se njime i svim onim što je on donio u vidu tragedija, zla i nesreće – mahati kao **abolicijom** u odnosu na sve ono što je, nerijetko potpuno smišljeno i *svjesno*, urađeno u korist vlastite štete?

Tek tu i tamo bi, kao adekvatan odgovor na ova pitanja, bljesnuo poneki znak lijepog kućnog vaspitanja i elementarne učtivosti, kao što je, prije dvije godine, bio slučaj s reprizom TV-serije **Tale** ili, pak, jednim nedavnim (početkom 2000. god.), izuzetno suvislim, odmjerenim i korisnim tekstom o Dervišu Sušiću u jednoj našoj poznatoj nedjeljnoj reviji.

Ako se za reprizu **Taleta**, pomalo i pakosno, može reći da je tadašnja TVBiH, možda, samo htjela popuniti prazninu u nedopustivo *sivom* programu, onda se, za novinarsku recentnu evokaciju Sušićevog imena i djela, ne može kazati da je slučajna i neutemeljena.

Naravno, nije to ni izbliza dovoljno za "pranje" od mrlja, koje su Dervišu Sušiću – biće ipak potpuno nezasluženo – i za života i posthumno, a gotovo sistematski, "uspješno" i "revnosno" zalijepljene.

Nije tome doprinio ni jedan junski, opet iz prethodne godine, tuzlanski *hepening* o djelu Derviša Sušića. Taj se događaj više dojmio kao *jauk* entuzijasta i zaljubljenika u čast i čestitost sušićevskog manira **pisanja, razmišljanja i gledanja na život**, nego što je bio plod sistema, u kome bi se mjesto Derviša Sušića odavno moralo znati. Kao što bi se, da je sve u nas onako kao što – nažalost – nije, davno već znalo.

Kao da je baš to dokučio, a možda i jeste, Sušić je – i zato – govorio i pisao: *Dženet je saburom potpoden.*

Hoće se reći: vjerovao je da se sabur, kad-tad, isplati. I oplodi.

Svijet koji se raspada

Obilježen, onda kad je to nekome zatrebalo u dnevopolitičke svrhe ili u cilju političko-karijerističkog probitka, tada delikatnom, ako ne i srozavajućom etiketom *dvorskog pisca*, onda *idejnog sluga* i *ideološkog zatočenika* – čuj, on, Derviš Sušić, borac sa Sutjeske, pa da bude ideološki zatočenik, on, koji je s tim raščistio još kad je gazio hirovitu rijeku² - što će reći *neopravljivog sužnja ondašnjih ideoloških dogmi, oportunističkog neokretanja donjeg dijela leđa* i očiglednog *nesnalaženja* u početnim fazama „izvođenja radova“ na razvaljivanju bivše zajedničke države, Derviš Sušić je, s jedne strane, gurnut u poziciju onoga ko *okajava tuđe grijehe*, a, s druge strane, u položaju čovjeka (insana), koga *ne razumiju oni od kojih je to*, s pravom ili u zabludi, *očekivao*. Naivno i neiskvareno, prije svega.

Kad se na to doda da dobrohotni Sušić, jednostavno, nije mogao podnijeti – kao idealista, opsjednut idejom, koju su neki drugi već uspjeli uveliko zloslutno okal-

jati – *upropaštavanje djela, u koje se sav ugradio*, i politički, i stvaralački, onda je lakše razumjeti kako je i koliko *kopnio*, da bi iskopnio i utihnuo 1990. godine.

Zajedno s rušenjem jednog svijeta, *njegovog svijeta*, rušio se i Derviš Sušić. Iznutra najprije, neprimjetno i neosjetno, a onda – biološki konačno – i definitivno.

Može biti pretjerana (?) tvrdnja da je Derviš Sušić, potkraj, bio malo i zaboravljen i potcijenjen. No, nije pretjerano reći da je bio u *nerazumljivoj i potpuno neopravdanoj sjenci i nekih drugih stvaralaca, a pogotovo u sjenci okolnosti, razbijačkih događanja i centrifugalnog rasapa jednog golemog sna*. Već izranjavljani, bolan i prebolan, Derviš Sušić tome nije bio *dorastao*. Teško je podnosio to da se, s rušenjem sna, i on pretvara u paramparčad. Na to, jednostavno, nije bio spreman. Nije nikad ni pomišljao na to da bi se i za tako nešto trebalo spremati. O tome se nije učilo, na to se nije ni pomišljalo.

Nije se, dakle, mogao pomiriti s tim da tako *naprečac* i tako grubo i *bolno* odlazi nešto sa čim, *simbolično i stvarno*, odlazi neumitno i on, Derviš Sušić.

I, zaista, dva i po mjeseca prije nego što je i na ove prostore, novembra 1990. god-

ine, doselila "demokratija" - otišao je onaj ko s njom, takvom kakva je, ni teoretski nije mogao ruku pod ruku. Otišao je Derviš Sušić. Nije mu se, beli, nešto čekala ta i takva demokratija. *Radije je pristao na to da izgori u vatri, već dobrano zapaljenoj na ruševinama sna, koji će, vrlo brzo, postati jedno golemo zgariste...*

Derviš Sušić i Ismet Mujezinović

Kukuriknuo prije zore

Danas, dvanaest godina kasnije, kad smo *bogatiji za jedan užas* i siromašniji za mnogo toga, poslije *godina koje je pojeo rat* i neprocjenjivog ceha plaćenog u tom vremenu, danas kad znamo mnogo više - više i od Derviša Sušića, a više i od onoga što smo znali u jesen 1990. godine, čini se da u Sušićevom *demonstrativno - spektakularnom* nepristajanju na nešto silničko, tuđe, nametnuto i opasno, ima mnogo više od samo simbolike. Ima tu i neke surove, bešćutne životne logike, zakonitosti neke, koja je, u ovom slučaju, iskazana skoro matematički bespogovorno: *ironija je htjela da ono o čemu je Sušić pisao, ono kako je pisao, za šta se borio - i njega, Derviša Sušića, gotovo doslovno snade.*

Zar se ne čini da finale romana *Ja, Danilo* sadrži mnogo podudarnosti sa Sušićevom sudbinom - ali 35 godina kasnije?

Zar ne izgleda da naoko naivna, poučna, neodoljivo privlačna, gotovo djetinje prijemčiva priča iz romana *Kurir* - zrači refleksijom Sušićeve rane političke i idejne faze?

Ili: zar *Pobune, Hodža Strah* i druga djela iz te, zrelije Sušićeve stvaralačke faze, nisu neka vrsta *paradigme* njegove kasnije životne sudbine, skoro njen fotokopirani tlocrt?

A da se i ne govori o *fenomenu Parergona* i o gotovo začudnom korespondiranju njegovog sa sadržajem posljednje decenije Derviša Sušića.

Zar, napokon, oštrina, lucidnost, bespogovorna preciznost *Parergonovih* dramatičnih istorijsko-političkih pasaža nije, samo sa suprotnim predznakom, politički, idejno, nacionalno, etički - sve nas, zapravo, pogodila potkraj Sušićevog života, a pogotovo kasnije, u deceniji koja je uslijedila?

Možda bi se, pojednostavljeno, ali i dovoljno plastično, za sudbinu Derviša Sušića, i ljudsku, i političku i književničku - mogla primijeniti ona narodna: *Kukuriknuo prije zore?*

Ali, ako je i tako, zar je to razlog da u našim književnim *kaskadama*, Sušić (i danas?) bude smješten u nepravično i neshvatljivo zaturen *saf?*

I ima li, uopšte, iko pravo na to da, brkajući nesmiljeno (značajnog) *političkog* i (još značajnijeg) *književnog* Derviša Sušića – i to na način poslovično lišen realnog argumentarija i objektivnih kriterija, čak pomodno opterećen nacional-političkom dnevnoaktuelnom jednokratnom geometrijom – onog prvog, *političkog* Derviša Sušića pretvori u diskutabilan uteg, koji u dubinu, u mutno i nejasno, a kastile i planski (po zadatku?), vuče *književnika, stvaraoca, umjetnika* Derviša Sušića?

...Najvažnije je – ostati živ!

Dosadašnji, nedopustivo skromni, neplanski i nesistematski, gotovo *incidentni* (zato jer su slučajni) pokušaji da se odgovori na pitanja, postavljena u ovom tekstu, i da se skine skrama *dilema* s istina i činjenica, koje valja revalorizovati, o Dervišu Sušiću kad je riječ, uklapaju se u jednu tradicionalnu, nama svojstvenu, endemski prisutnu *brigu za nebrigu*.

Pojednostavljeno: Derviš Sušić je samo pri vrhu kolone onih, koje smo „nagradili“ zaboravom i nedostojanstvenom ignorancijom...

Neki okrugli stolovi, neki novinski tekstovi, neki pokušaji vraćanja Dervišu Sušiću – uz ostalo, i dramskom piscu Sušiću, kako je to, sjajno, onomad uradio tuzlanski BKC s reinkarnacijom proskribovanog *Teferića* – samo su dio duga, našeg, opštekulturnog, opštecivilizacijskog prema velikanu ljudske borbe, političkog rada i književnog *razmišljanja*.

No, to će, zapravo, tek u *optimističkoj* varijanti pokrenuti nešto što neobjašnjivo dugo, deceniju i više već, stoji paralizovano, ukočeno, besplodno i neobjašnjivo zaparloženo. Pokrenuće savjest, odgovornost, osjećaj obaveze. Pokrenuće, možda, *i sistem*.

Desi li se to, imaće smisla i ovo što je napisano. A u tom smislu, makar će za bobu biti jasnije i čistije mjesto Derviša Sušića u bosanskohercegovačkoj književnosti. Svakako – visoko, zasluženno mnogo više mjesto *kompleksnog* i, ipak, *iznijan-sirano* višeslojnog Derviša Sušića, nego pozicija koju sada ima, u koju ga je gurnula jedna prošla, propala *mašinerija*, surovo kažnjavajući i njega, a – bogme – i sve nas, koji do Sušića držimo.

Nas, koji malo drukčije mislimo, zborimo i znamo o Dervišu Sušiću i *za* Derviša Sušića, nego što se – poslije one sumanute mašinerije – činilo u godinama kada je izgledalo da, zaista, ubija neizgovorena riječ. O Dervišu Sušiću riječ.

Došlo je vrijeme da se dokaže kako nam *ostade izgovorena riječ Derviša Sušića*. Za sva nam vremena ostade. Da kroz nju živi Derviš Sušić. Onako kako je mislio, kad je kazivao: *U životu je, braco, najvažnije – ostati živ!*

Napomene

¹ Na okruglom stolu **Derviš Sušić u bosanskohercegovačkoj književnosti**, organizovanom u Gradačcu 13. oktobra 2000. godine, autor ovog teksta je imao uvodnu besjedu, pod naslovom Ubi neizgovorena riječ. Neke od teza iz te besjede, razrađene su i u ovom prilogu za Gračanički glasnik.

² U tekstu **Dženet je saburom potpođen**, objavljenom u prigodnoj brošuri povodom davanja imena Derviša Sušića Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Tuzli (4. aprila 2002. god.), **Abdulah Sidran** piše – na svoj, pitak način – o jednom razgovoru sa Sušićem o Sutjesci. Sidran, tada mlad pisac, pitao "starog" pisca Sušića o prelasku rijeke Sutjeske. Odgovor je glasio: *Jebla te ona, pedeset smo je puta prelazili!*